

ON BİRİNCİ İRAN MECLİSİ VE İRAN SİYASETİNE MUHTEMEL ETKİLERİ

MUSTAFA CANER

SETA | PERSPEKTİF

HAZİRAN 2020 · SAYI 288

- Meclisin ve meclis seçimlerinin İran için önemi nedir?
- On Birinci İran Meclisinde hangi siyasi grupların hakimiyeti söz konusu?
- Yeni Meclis İran'ın iç ve dış siyasetine nasıl bir etkide bulunacak?

İSLAMİ ŞURA MECLİSİNE KISA BİR BAKIŞ

İran Meclisi, tarihi 1905-1911 İran Anayasa Devrimi'ne dayanan köklü bir yasama organıdır. Kaçar Hanedanı, Pehlevi Hanedanı ve İslam Cumhuriyeti olmak üzere üç farklı yönetim tecrübesine rağmen varlığını ve sürekliliğini korudu. 1979'daki İslam Devrimi, Senatoyu ilga edip yerine Muhafızlar Konseyini koyarken Meclisi ise korumayı tercih etti. Aralık 1979'daki referandumun ardından yürürlüğe giren yeni Anayasa'yla beraber 1980'de hukuki zeminine kavuştu ve ilk seçimler de o yıl gerçekleştirildi. Yeni yönetim Meclisi İslam'ın şura ilkesi ile bağdaştırdı. Yine de Meclisin adı 1989'daki Anayasa değişikliğine dek Ulusal Şura Meclisi olarak kaldı ve ancak o tarihten sonra İslami Şura Meclisi adını aldı. İran Meclisi 20. yüzyılın en uzun konvansiyonel savaşı olan İran-İrak Savaşı'nda (1980-1988) dahi varlığını kesintisiz olarak devam ettirdi. İran kentlerinin bombalandığı ve kitlesel bir savaşın yaşandığı o yıllarda dahi seçimler aksatılmadan icra edildi ve Meclis genç devrimin en canlı siyasi tartışmalarına ev sahipliği yaptı. Kurulduğu andan itibaren İran siyasetinin asli bileşenlerinden olan Şura Meclisi bugüne dek on dönem görev yaparken geçtiğimiz Şu-

ba'taki seçimleri takiben oluşan On Birinci Meclis 27 Mayıs'ta görevine başladı.

Meclis anayasal bakımdan İran siyasetinin en güçlü kurumlarının başında geliyor. Klasik anlamda bir şura (danışma) organı olmasının ötesinde aktüel siyasi kuvvete sahiptir. Meclisin yetkileri arasında cumhurbaşkanının önerdiği kabineyi onaylamak, hükümeti denetlemek, bakanlara soru sormak, bakanları azletmek, hükümetin hazırladığı bütçeyi onaylamak, uluslararası anlaşmaları onaylamak ve hatta (dini liderin tasdiki gerekmekte birlikte) cumhurbaşkanını görevden almak bile bulunuyor. Meclis bu yetkilerini kağıt üzerinde bırakmamış ve İslam Cumhuriyeti tarihinde cumhurbaşkanını azletmek dahil olmak üzere defalarca kullanmıştır. Öyle ki Meclis hükümet üzerindeki yetkilerini sistemi kilitleyecek ve bir yönetim krizi oluşturacak noktaya kadar taşıyabilmektedir. Bu sebeple yeni oluşturulan Meclisinin İran siyasetinde yaratacağı değişiklikler önemlidir.

YENİ MECLİSİN YAPISI

Bir önceki Parlamento üyelerinin aksine on birinci dönem milletvekillerinin çoğunluğunu muhafazakar ve

MUSTAFA CANER

2010'da Uludağ Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. Uludağ Üniversitesi'nde aynı yıl başladığı yüksek lisans öğrenimini Siyaset ve Sosyal Bilimler alanında 2013'te tamamladı. 2013'te doktora öğrenimine Sakarya Üniversitesi'nde Ortadoğu Çalışmaları alanında başladı. Halen İran'da reform hareketi üzerine tez çalışmasını sürdürmekte ve Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak İran siyaseti ve Türkiye Ortadoğu ilişkileri üzerine çalışmaktadır.

sertlik taraftarı isimler oluşturuyor. Bu durumda seçimlerde aday olmak isteyen reformistlerin neredeyse tamamını reddeden¹ Muhafızlar Konseyi kadar ılımlı Ruhani hükümetinin icraatlarından duyulan memnuniyetsizlik, bir önceki Meclisin somut bir başarı ortaya koyamaması ve yeniden uygulanan ABD yaptırımları gibi faktörler de rol oynamıştır. Yüzde 42 gibi İslam Cumhuriyeti seçim tarihinin en düşük katılım oranı da sonuçların belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur. Elbette bu oran derin bir meşruiyet bunalımını yansıtmaları açısından da dikkate değerdir.

Cumhurbaşkanı Ruhani, Muhafızlar Konseyinin reformistlerin seçimlerde yarışmasına izin vermeme kararını sert bir biçimde eleştirdi. “Tek bir cenah ile ülke yönetilemez” diyen Ruhani her gruptan ve siyasi görüşten kişinin ülke yönetiminde görev alması gerektiğini söyledi.² Ancak Muhafızlar Konseyinin kararı değişmedi. Bir anlamda muhafazakarlar siyasal rekabetin ihmal edilebilir düzeyde olduğu bir atmosferde zafer kazandı. İran’ın resmi haber ajansı IRNA’ya göre seçilen 276 milletvekilinin 230’u muhafazakar, 30’u bağımsız ve yalnızca 16’sı reformistlerden oluşuyor.³ Boş kalan 14 sandalye için ise ikinci tur seçimleri Eylül’de gerçekleştirilecek. Muhafazakarlar olarak genellenen bu büyük kütle içerisinde İslam Devrimi Güçleri Koalisyonu Şurası adıyla bir araya gelen farklı muhafazakar hizipler ve Payidar Cephesi adlı bir diğer muhafazakar hizip bulunuyor. Bu iki grup “Vahdet Listesi” adını verdikleri bir ortak listeye seçime girip güçlerini bölmeme başarısını gösterdiler.⁴ Zaten muhafazakarlar seçimler için çalışmaya erkenden başlamışlardı. İslam Devrimi Güçleri Koalisyonu Şurası 12 Kasım’da resmen kuruluşunu açıklamıştı. Kuruluş beyanında Hamaney’in geçtiğimiz yıl ilan ettiği “devrimin ikinci adımı” safhasına vurgu

yapılmış⁵ ve siyasetlerinin İran için yeni bir dönem anlamına geldiğini işaret etmişlerdi.

2016’daki seçimlerde Tahran’ın 30 sandalyesi de reformistlerin Ümit Listesi adayları tarafından kazanılmıştı. Hatta Gulam Ali Haddad Adil gibi aynı zamanda Hamaney’in dünürü olan güçlü muhafazakar bir aday bile koltuğuna veda etmek zorunda kalmıştı. Fakat bu kez Tahran sandalyelerinin ezici çoğunluğu muhafazakarların eline geçti. Bütün rüzgar tersine dönmüş durumda.

Mecliste Devrim Muhafızları Ordusunun (DMO) sabık ve mevcut üyeleri de dikkat çekici biçimde sayılarını yükseltti. En az 24 DMO kökenli milletvekili Mecliste bulunuyor.⁶ Devrim Muhafızlarının ağırlığını arttırması yasama organının İran siyasetini daha şahin bir noktaya doğru çekeceğinin habercisidir. Ahmedi-nejad döneminden bu yana siyasetteki ağırlıkları artan DMO üyeleri özellikle İran’ın bölgesel siyasetinin de etkisiyle son yıllarda önemli güç elde etti. Meclis başkanlığı koltuğunu kazanan Muhammed Bakır Galibaf bu anlamda öne çıkan isimlerden biridir. Galibaf, İran-İrak Savaşı sırasında Devrim Muhafızlarının komutanlarından olmuş ve 1997-2000 döneminde de DMO Hava Kuvvetleri Komutanlığı yapmıştı. 2005-2017 döneminde Tahran belediye başkanlığı yapan Galibaf 20 kişinin hayatını kaybettiği 2017’deki Plasco binası yangını sebebiyle eleştiri oklarının hedefi olmuştu. Milletvekilleri bu olaydan dolayı Galibaf’tan özür dilemesini isteseler de o bu talebi yerine getirmeyemedi.⁷ Cumhurbaşkanı seçimlerine üç kez katılan Galibaf 2005’te yüzde 13,9 ve 2013’te yüzde 16,5 oy oranıyla kaybederken 2017’deki adaylığından ise İbrahim Reisi lehine çekilmişti.⁸ Galibaf cumhurbaşkanlığı yarışında başarılı olamasa da bu kez Mecliste önemli bir pozisyon elde etti.

1. Nasser Karimi, “Iran Disqualifies Thousands from Running for Parliament”, AP, 14 Ocak 2020; “۱۶۰ تکلیف بیش از”, Khabaronline, 28 Ocak 2020.

2. “روحانی: بگذارید در میدان انتخابات، همه احزاب و گروه‌ها شرکت کنند”, IRNA, 15 Ocak 2020.

3. “مجلس یازدهم در یک نگاه”, IRNA, 28 Mayıs 2020.

4. “اصولگرایان به وحدت رسیدند/ معرفی لیست واحد شورای ائتلاف و جبهه پایداری +”, “اسلامی”, Tabnak, 19 Şubat 2020.

5. “شورای ائتلاف نیروهای انقلاب اسلامی», اعلام موجودیت کرد”, IRNA, 12 Kasım 2019.

6. Morad Vaisibiame, “Iran’s Majles: A Parliament of IRGC Commanders”, Radio Farda, 2 Haziran 2020.

7. “نظر قالیباف در مورد عذرخواهی نکردن از مردم به دلیل حادثه پلاسکو”, IRNA, 4 Şubat 2017.

8. Mustafa Caner, “Iran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri 2017”, *SETA Analiz*, Sayı: 202, (Mayıs 2017), s. 12.

ON BİRİNCİ MECLİSİN MUHTEMEL SİYASİ ETKİLERİ

Yeni Meclisin İran iç siyasetinde nasıl bir dönüşüm yaratacağı önemli tartışma konularının başında geliyor. Bu noktada Meclisin ilk işlevinin cumhurbaşkanlığı makamında bulunan Ruhani'nin sınırlandırılması olacağı söylenebilir. Zaten Trump'ın nükleer anlaşmadan çekilmesiyle tek somut kazanımını da kaybeden Ruhani hükümeti artık Meclisin sert hücumlarıyla karşı karşıya gelecektir. Ruhani'nin pozisyonu bir nevi "topal ördek" olarak tabir edilebilir. Önümüzdeki yıl gerçekleştirilecek cumhurbaşkanı seçiminde de Meclis belirleyici olacaktır. Meclis cumhurbaşkanı seçiminin hangi çerçevede, hangi söylemler etrafında ve hangi anlam dünyasına içkin yaşanacağını belirleyecektir. İlimlilere karşı toplumda oluşan hayal kırıklığını muhafazakar bir tonla renklendirmeye çalışacaktır. Meclis seçimleri ile cumhurbaşkanı seçimi arasındaki ilişki ülkenin genel siyasi bağlamını dikkate alan bir okumanın sonucunda sağlıklı olarak anlaşılabilir. Ahmedinejad'ın 2005 seçim zaferi öncesinde 2004'te Meclis reformistlerin elinden muhafazakarların eline geçmişti. Yine Ruhani'nin nükleer anlaşmadaki başarısı ve ılımlılık siyasetinin gündemde olduğu 2016'da da reformist-ılımlı ittifakı Meclis seçimlerinde önemli bir başarı kazanmıştı. On Birinci Meclisin muhafazakarların yoğunlukta olduğu bir yapıya bürünmesi İran'ın bir sonraki cumhurbaşkanının da büyük olasılıkla muhafazakar bir isim olacağını gösteriyor.

İran'da ekonomik tablonun kötüleşmesine paralel olarak ortaya çıkan protesto hareketlerinin son yıllarda toplumu kutuplaştırıcı bir etkide bulunduğu söylenebilir. Ukrayna yolcu uçağının Devrim Muhafızları tarafından düşürülmesi ve uçakta bulunan sivillerin ölümü, deprem ve sel gibi doğal afetler ve son olarak koronavirüs salgınının kötü yönetimi halkın siyaset kurumuna dönük güvensizliğini beslemiştir. Meclis seçimlerindeki katılım oranının düşüklüğünü bu faktörleri göz önünde bulundurarak ele almak gerekiyor. Geçtiğimiz yıl yüzlerce kişinin ölümü ve binlerce kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan benzin zammı protestolarını ortaya çıkaran sebepler halen varlığını devam

ettiriyor. Hatta ekonomik tablo geçtiğimiz yıla kıyasla daha da kötü bir hal almıştır. Koronavirüs süreci ise İran ekonomisini oldukça kötü etkilemiştir. 1 ABD doları, 20 bin İran riyali sınırına dayanmıştır. Bu durumda halkın tepkide bulunması yalnızca zaman meselesi haline gelmiştir.

Bir sonraki toplumsal gerginliğin İran Meclisini tarafından bir asayiş ve güvenlik sorunu olarak algılanması ihtimali yüksektir. Meclisi domine eden sertlik yanlıları halkın taleplerini ve sorunlarını tespit etmek yerine gösterilerin dış bağlantılarına ve sistem karşıtı karakterine vurgu yapmaktadır. Çare olarak ise şiddet kullanarak eylemleri bitirmeye çalışmak devreye girmektedir. Bu durumda toplumsal hoşnutsuzluğun katlanarak artacağı beklenebilir. Altta yatan hastalıkla mücadele etmek yerine hastalığın semptomlarıyla mücadele etmek ise hastalığın yıkıcı etkilerini geciktirmekten başka bir işe yaramayacaktır.

On Birinci Meclisin İran dış siyasetinde doğuracağı etki de bir diğer merak konusudur. Meclisin muhafazakar ve sertlik yanlısı bir temayülünün olması dış politikada Ahmedinejad benzeri radikal ve uzlaşmaz bir tutumun takip edileceğini gösteriyor. Parlamento da güvenlik aygıtının üyelerinin ağırlığının artması da İran'ın bölgesel siyasetinin yasama organında destek bulacağı anlamına geliyor. Bilindiği üzere İran silahlı kuvvetleri ve vekil kuvvetlerinin bölgedeki faaliyetleri hükümetten çok DMO tarafından yönetiliyor.

Bu anlamda ABD-İran ilişkilerinin önümüzdeki süreçte nasıl etkileneceği konusu da değerlendirilmesi gereken meselelerin başında geliyor. Aslında Meclisin bu konudaki tutumunu Başkan Galibaf "Amerika ile müzakere mutlak manada yasaktır!" diyerek net bir biçimde ifade etmiştir.⁹ Elbette Avrupa Birliği (AB) ve Trump yönetimi arasındaki uyuşmazlığın sunduğu fırsatlar İran'ın şahin siyasetine alan açıyor. ABD ve AB'nin İran karşıtı aynı frekansta buluşmaları halinde Tahran'ın meydan okuma gücünde anlamlı bir düşüş yaşanabilirdi. Dolayısıyla Trump yönetiminin mevcudiyetini sürdürmesi ve İran'a yönelik aynı tutumu

9. رئیس مجلس: مذاکره با آمریکا مطلقاً ممنوع است/ مقاومت هوشمندانه و فعال ایران". "مقابل دشمن", Fars News, 21 Haziran 2020.

devam ettirmesi Washington-Tahran ilişkilerindeki sorunlu halin devam edeceğinin işaretidir. Önemli bir oyun değiştirici gelişmenin yaşanmaması halinde Trump'ın 3 Kasım'daki başkanlık seçiminde galip gelmemesi için bir engel görünmüyor. Ancak Trump'ın İran siyasetinin ideolojik olmaktan ziyade ticari ve pragmatik saiklere de yer bıraktığı düşünüldüğünde "Yeni bir anlaşmaya hazırım" sinyallerini zaman zaman veren Trump'ın herkesi şaşırtacak bir İran hamlesinde bulunması mümkün olabilir. Yine de bunun şartı iç siyasette yaşadığı buhranlardan kendini bir nebze kurtarabilmesidir. Trump son zamanlarda George Floyd'un polis tarafından öldürülmesinin ardından yaşanan protestolarda bir kere daha rakipleri tarafından sıkıştırılmaya çalışılıyor.

Yeni Meclisin Türkiye-İran ilişkilerinde ne tarz bir etkisinin olacağı konusu da önemlidir. Mecliste muhafazakar ve sertlik yanlılarının sayısının artması Türkiye'ye yönelik de şahin bir tutumun benimsenmesi ihtimalini akıllara getiriyor. Ancak Ankara-Tahran ilişkileri son yıllarda Suriye'deki gelişmeler ekseninde şekilleniyor. Suriye konusunda Astana sürecinin belirleyiciliği yeni Meclis Başkanı Galibaf tarafından da teyit edilmiştir. On Birinci Meclisin göreve başlaması vesilesiyle TBMM Başkanı Mustafa Şentop ile görüşen Galibaf iki ülke ilişkilerinin bölgenin huzuru ve refa-

hı için güçlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Şentop, Galibaf'ı Türkiye'ye davet etmiştir.¹⁰ Dolayısıyla yeni Meclisin iki ülke ilişkilerinde negatif yönde bir kırılma ortaya çıkarma ihtimali zayıf görünüyor.

SONUÇ

İran Meclisi diğer Körfez ülkelerinden aşına olduğumuz etkisi sınırlı danışma konseylerinden farklı bir noktada durmaktadır. Tarihsel olarak her zaman İran siyasetinin etkin mekanizmalarından biri olmuş ve halen İran aktüel siyasetinin kilit kurumlarının başında gelmektedir. Meclisin siyasi tonunda yaşanan muhafazakarlaşmanın bu anlamda mutlaka siyasal etkisi olacaktır. İç siyasette Ruhani'nin cumhurbaşkanlığı 2021 seçimlerine kadar daha da etkisizleşecek ve seçimlerde de muhafazakar bir adayın yolu açılacaktır. Özellikle ABD ile ilişkilerde çatışmacı bir dil güç kazanacak, AB'ye yönelik kuşku derinleşecek ve İran'ın Suriye, Irak, Lübnan ve Yemen'deki bölgesel müdahalecilik anlayışı olduğu haliyle devam edecektir. Toplumsal fay hatlarındaki gerginlik daha da beslenecek ve toplumsal hoşnutsuzluk güvenlikleştirici bir çerçevede ele alınacaktır. Elbette bu siyasal tarzın sürdürülebilirliği tartışmalıdır ve ileriki dönemde İran için tehlikeli tabloların ortaya çıkmasına sebep olabilir.

10. "Ghalibaf Says Iran-Turkey Cooperation Needed to Establish Peace and Security", *Tehran Times*, 29 Mayıs 2020.